

ZAKONSKO IZDRŽAVANJE BRAČNIH I VANBRAČNIH PARTNERA

REZIME: Jednu od najvažnijih tekovina bračne i vanbračne zajednice uopšte predstavlja pitanje zakonskog izdržavanja. Obaveza izdržavanja detaljno je regulisana Porodičnim Zakonom iz 2005. Uvođenjem pravnog standarda „Očigledne nepravde za dužnika izdržavanja“ zakonodavac je u značajnoj meri pre svega sa etičke strane smanjio mogućnost zloupotrebe prava na zakonsko izdržavanje i osnažio ulogu suda u donošenju meritorne odluke vezano za zahtev stranaka.

Ključne reči: alimentacija, davalac izdržavanja, primalac izdržavanja, nesposobnost za rad, nemogućnost zaposlenja, očigledna nepravda.

I. Uvod

Zakonsko izdržavanje je obligacija specifične prirode, koje kao takvo ima i svoje karakteristike. Kao pravo je neprenosivo (ni kao potraživanje ni kao dug) i strogo vezano za ličnost. Neotuđivo je. Ne može se ugasiti putem prebijanja. Ima prednost nad ostalim potraživanjima u pogledu naplate, a na izdržavanje se ne može stavljati zabrana radi naplate nekog drugog potraživanja. Nenasledivo je. Pravo na izdržavanje ne zastareva. Naplaćeno izdržavanje se ne vraća. Poverilac izdržavanja se ne može odreći prava izdržavanja. Podložno je modifikaciji pod uslovima iz zakona. Pored svoje lične prirode ima i specifičnu imovinsko-pravnu prirodu, koja se tiče obaveze periodičnih davanja određene sume novca ili druge stvari određenog kvaliteta za zadovoljenje životnih potreba izdržavanog supružnika.

Izdržavanje supružnika ima svoj osnov u zakonu, ali u mnogome i etičku dimenziju.

U odnosu na izdržavanja roditelja i dece, obaveza supružnika je primarnog karaktera.

* Docent na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad

U članu 151. st. 1. Porodičnog zakona navedene su pretpostavke prava jednog supružnika da može zahtevati od drugog supružnika izdržavanje. Samo onaj supružnik ima pravo na izdržavanje, koji nema dovoljno sredstava za život, a nesposoban je za rad ili – ukoliko je sposoban za rad – koji je nezaposlen. Onaj supružnik od koga se traži izdržavanje treba da je u materijalnoj mogućnosti da to i čini.

Do izdržavanja supružnika može doći za vreme dok brak postoji, kao i posle razvoda braka. U prvom slučaju, ono je odraz porodične solidarnosti. Kad postoji bračna zajednica supružnike veže brak, jer su supružnici po samom zakonu dužni da se međusobno izdržavaju. U pogledu razvedenih bračnih drugova ta dužnost tereti bračnog druga kao posledica razvoda braka. Pretpostavke su iste. U praksi se o obavezi izdržavanja češće odlučuje u brakorazvodnom sporu, kada se izriče obaveza na izdržavanje posle razvoda braka. Kada je u pitanju izdržavanje pre braka, to su one situacije kada bračna zajednica nije prekinuta i supružnici žive u zajednici ili odvojeno a jedan supružnik nema dovoljno sredstva za izdržavanje pošto drugi supružnik ne daje novac potreban za ishranu i odevanje supružniku koji je nezaposlen i nesposoban za rad (Okružni sud u Zrenjaninu Gž. 508/97), ali i situacije kada je bračna zajednica prekinuta a nije pokrenut brakorazvodni spor.

2. Pretpostavke za izdržavanje

Pretpostavke za izdržavanje supružnika date su u članu 151. Porodičnog zakona. Moraju postojati na strani supružnika koji traži izdržavanje i supružnika od koga se traži izdržavanje.

2.1. Na strani supružnika koji traži izdržavanje

Osnovna pretpostavka za sticanje prava na izdržavanje jeste da supružnik koji traži izdržavanje nema dovoljno sredstava za izdržavanje. Radi se o uslovu objektivne prirode. Porodični zakon ne propisuje kad se smatra da supružnik nema dovoljno sredstava za izdržavanje, već postojanje ove pretpostavke ostavlja sudu. Uzima se da ova pretpostavka postoji onda kada se jedno lice, koje nema imovine, nalazi u ozbiljnoj oskudici zbog koje nije u stanju da obezbedi samostalno ni minimalne uslove za život.

Upotrebljeni termin „dovoljno“ upućuje na to da supružnik koji traži izdržavanje ne mora biti potpuno neobezbeđen, odnosno bez ikakvih sredstava za život, a to znači da će ovaj uslov postojati i u situacijama kad sredstva, kojima supružnik – alimentacioni poverilac – raspolaže, nisu dovoljna da podmire njegove životne potrebe. To znači da nedovoljnost sredstava može postojati i u situaciji kad supružnik raspolaže određenom imovinom (nepokretnom i pokretnom) kad prihodi od te imovine (civilni i prirodni) nisu dovoljni za podmirenje osnovnih potreba za život, tj. za izdržavanje. U takvoj situaciji on će imati pravo na izdržavanje.

Za supružnika čija imovina ne daje dovoljno prihoda da bi se mogao izdržavati, ima se smatrati da je bez sredstava za izdržavanje. Od takvog supružnika se ne može tražiti da svoju nepokretnu imovinu proda i da od prodajne cene obezbedi sebi izdržavanje. „Okolnost što je razvedeni bračni drug vlasnik određenih nekretnina čijom bi prodajom mogao da obezbedi sredstva za svoje izdržavanje, nije od uticaja na njegovo pravo da traži izdržavanje od bivšeg supružnika, jer se kao sredstva za egzistenciju smatraju samo sredstva koja se ostvaruju iz tekućeg iskorišćavanja imovine. Od tužilje se ne može očekivati da prodajom imovine obezbeđuje sredstva za izdržavanje.“¹ „Okolnost da tužilja ima štednu knjižicu ne mora da isključuje njeno pravo na izdržavanje od tužnog kao bračnog druga. Ovo zato, što ta sredstva predstavljaju bračnu tekovinu tužilje, koja u njenim planovima može imati i drugu namenu a ne da ih troši za sopstveno izdržavanje“² „Kad bračni drug ima uštedevinu, a sredstva za izdržavanje može imati samo iz uštedevine, kad ta sredstva nisu dosta, opravdano je da deo izdržavanja snosi i drugi bračni drug“.³

U nekim životnim situacijama, supružnik koji traži izdržavanje, može imati u svojinu, veoma vrednu imovinu, npr. veliki stan, a živi sam. U ovakvoj situaciji može se postaviti pitanje da li je ovakav supružnik neobezbeđen, ako bi iskorišćavanjem ovako velikog stana mogao ostvariti sredstva za izdržavanje. Radilo bi se o faktičkom pitanju. Svakako da bi od značaja bila ocena u kojoj meri stan služi zadovoljenju potreba za stanovanjem. Po mišljenju autora moralo bi se uzeti u obzir u kom obimu stan služi zadovoljenju potreba supružnika koji traži izdržavanje, što ne može biti izvorom pribavljanja sredstava za život. Deo stana koji ne služi zadovoljenju njegovih stambenih potreba može dati u zakup, ili taj stan prodati i iz dobijene cene kupiti sebi, drugi, odgovarajući stan, a iz ostatka cene, uz ekonomsko ponašanje tim sredstvima, npr. štednjom, ostvariti sredstva i si. Iz navedenog proizilazi da se ne može dosuditi izdržavanje licu koje ima imovinu i može da se izdržava od prihoda iste.

Nedovoljnost sredstava postoji i u situaciji kada supružnik trenutno ima novčana sredstva koja bi bila dovoljna za izdržavanje kroz određeno vreme, kao i onaj supružnik koji može zadovoljiti samo deo svojih potreba, kao što bi bio slučaj kada je supružnik koji traži izdržavanje smešten u socijalnu ustanovu ili prima invalidsku penziju koja je nedovoljna za njegovo izdržavanje. Ovakav supružnik ne smatra se obezbeđenim i ima pravo na izdržavanje, ako ispunjava ostale uslove.

Postavlja se pitanje, da li bi pravo na izdržavanje pripadalo onom supružniku, koji aktom raspolaganja svojom imovinom dovede sebe u situaciju da nema dovoljno sredstava za život. Mišljenja sam da se supružniku koji je sam sebe

¹ VSM Rev. 92/85

² VSS, Rev. 142/84

³ VSH, Rev. 1661/83

lišio imovine iz koje je mogao dobivati izdržavanje (npr. otuđenjem), načelno, ne može priznati izdržavanje na teret drugog supružnika. Posebne okolnosti u pojedinom slučaju ipak mogu i u takvom slučaju opravdati zahtev za izdržavanje (npr. roditelji su u izvršenju roditeljskih dužnosti preneli na dete svoju imovinu, ili je jedan supružnik otuđio imovinu, dok su bračni drugovi zajednički živeli, za potrebe zajedničkog domaćinstva ili uz njihov izričiti ili prećutni sporazum. „Pravo na izdržavanje supružnika ne zavisi od uzroka osiromašenja, ali ako je taj supružnik u toku parnice za razvod braka poklonio svoju imovinu, koja bi inače bila dovoljna za njegovo izdržavanje, ne može se smatrati da nema dovoljno sredstva za izdržavanje, ako se takav poklon može opozvati.“⁴ „Činjenica stoje tužilja za vreme trajanja bračne zajednice sa tuženim u ostavinskom postupku ustupila svoj nasledni deo na zaostavštini oca i strica drugim zakonskim naslednicima, ne može uticati na njeno pravo traži izdržavanje od tuženog, kao bračnog druga, jer bi ova okolnost mogla imati značaja samo ako je nastupila posle razvoda braka odnosno faktičkog prestanka zajednice života između stranaka.“⁵

Prema sudskoj praksi „Bračni drug, koji besplatno stanuje i hrani se u tuđoj porodici, ne može se materijalno smatrati obezbeđenim, jer takav materijalni položaj nije stalan i siguran i ima pravo da zahteva izdržavanje od drugog bračnog druga.“⁶ „Kod ocene pitanja da li bračni drug koji traži supružničko izdržavanje ima dovoljno sredstva za život ne mogu se uzeti u obzir prihodi toga bračnog druga od pomoći njegovih roditelja“⁷, „kao ni pomoći dece“⁸.

Nesposobnost za rad i nemogućnost zaposlenja

Pored uslova da supružnik nema dovoljno sredstva, supružnik koji traži izdržavanje treba da je nesposoban za rad ili da nije u mogućnosti da se zaposli.

U zakonu nema propisa koji bliže određuje nesposobnost za rad, pa će ovaj uslov kao faktičko pitanje utvrđivati sud u parnici u kojoj se odlučuje o zahtevu jednog supružnika, pri čemu sud mora uzeti stanje njegovog telesnog i duševnog zdravlja, kao i godine starosti.

Nesposobnost za rad može biti trajna ili privremena, potpuna ili delimična. „Supružnik privremeno nesposoban za rad imaće pravo na izdržavanje za vreme dok ta nesposobnost traje, dok će delimično nesposoban, razvedeni supružnik, imati pravo na izdržavanje od svog razvedenog supružnika, u meri u kojoj zbog svoje nesposobnosti, nije u stanju da sam obezbedi sredstva za svoje izdržavanje. Uzroci koji su doveli do toga da je supružnik koji traži izdržavanje nesposoban za

⁴ Savezni vrhovni sud, Rev. 674/58

⁵ Okružni sud u Kragujevcu, Gž. 1618/80

⁶ Vrhovni sud Srbije, Rev. 248/84

⁷ VSV, Gž. 352/77

⁸ Okružni sud u Beogradu Gž. 12386/95

rad, nisu od odlučnog značaja⁹. Vreme nastanka bolesti, koja je prouzrokovala radnu nesposobnost bračnog druga, neodlučno je za odlučivanje o pravu toga bračnog druga na izdržavanje. Naime, bez obzira na to kad je bračni drug oboleo, on ima pravo na izdržavanje ako su ispunjene zakonske pretpostavke. Sama činjenica da je supružnik koji traži izdržavanje nesposoban ne vodi njegovom pravu na izdržavanje od drugog supružnika ako ima dovoljno sredstava za svoje izdržavanje, jer su ovi uslovi postavljeni alternativno: „To što je tužilja nesposobna za teže poljoprivredne poslove ne može uticati na ostvarivanje tog prava, jer posedovanje tako velike nepokretnosti kojom ona raspolaže znači mogućnost da se sredstva ostvare iz sopstvene imovine“¹⁰.

„Kad postoji smanjena radna sposobnost neobezbeđenog supružnika, onda treba utvrditi da li je on u mogućnosti da sa preostalom radnom sposobnošću obavlja poslove i koju vrstu poslova radi sticanja prihoda za svoje izdržavanje“¹¹. Dakle, za postojanje prava na izdržavanje supružnika koji nema sredstava za život i nezaposlen je, nije potrebno da je supružnik koji traži izdržavanje potpuno nesposoban za rad.

U situaciji kada su alimentacioni poverilac i alimentacioni dužnik nesposobni za rad (bolest, starost) i privređivanje, moguće je pod određenim okolnostima dosuditi izdržavanje: „Stranka ima pravo na izdržavanje od svog bračnog druga među kojima je prestala zajednica života, iako su oba bračna druga nesposobna za rad i privređivanje, a stranka nema imovine od koje bi se izdržavala, te je njena situacija mnogo teža od situacije drugog bračnog druga (tužilja živi kod majke koja ima malu penziju. Tuženi živi kod majke i ima penziju i tuđu negu i pomoć, a poseduje i nepokretnost“¹².

Nemogućnost zaposlenja supružnika jeste, takođe, jedna od bitnih pretpostavki za nastanak njegovog prava na izdržavanje. Kod određivanja izdržavanja pitanje nezaposlenosti se procenjuje u svakom konkretnom sklučaju, uz ocenu svih subjektivnih i objektivnih okolnosti usled kojih je supružnik koji traži izdržavanje nezaposlen. Neobezbeđeni supružnik u smislu odredbe člana 151. st. 1. Porodičnog zakona nije samo onaj koji, zbog nesposobnosti za rad, i nedostaka bilo kakve imovine nema nikakvih sredstava za život, već i onaj koji je nezaposlen, ali i onaj koji je zaposlen, kome zarada iz radnog odnosa nije dovoljna da bi mogao podmiriti svoje životne potrebe. To je i onaj supružnik čije je zaposlenje privremeno i relativno kratkotrajno tako da ne obezbeđuje siguran izvor prihoda. Takav supružnik, ako su se ostvarile i druge pretpostavke, može tražiti da mu supružnik plaća onaj iznos koji će zajedno sa prihodom bračnog druga koji tra-

⁹ Vrhovni sud Srbije, Gž. 423/85

¹⁰ VSS, Rev. 1051/84 od 10.7.1984

¹¹ VSS, Gž. 315/85

¹² Okružni sud u Kraljevu Gž. 1373/95 od 29.1.1996

ži izdržavanje omogućiti ovome da zadovolji svoje životne potrebe (dopunsko izdržavanje).

U praksi sudova javljali su sa zahtevom za izdržavanje i oni supružnici koji i pored nastojanja da se zaposle, nisu uspevali da nađu posao. Ovakav supružnik bi imao pravo na izdržavanje od drugog supružnika. Ali, sudovi nisu priznavali pravo na izdržavanje onim supružnicima, koji mogu da nađu posao, ali ga ne traže, kojima se nudi posao ali ga oni izbegavaju ili odbijaju. Pri tome sudovi su uzimali u obzir zdravstveno stanje, fizičke mogućnosti, da je posao ispod kvalifikacija, udaljenost posla i si. „Mlad i sposoban bračni drug nema pravo na izdržavanje od drugog bračnog druga iako nije zaposlen, ako je prijavljen u Zavodu za zapošljavanje, ako se ne trudi da nađe posao, umesto da nastoji i pokazuje aktivan interes za zapošljavanje, što bi prema objektivnim uslovima dovelo do obezbeđenja sredstava za život“¹³; „Nije neobezbeđen bračni drug koji je mlad, zdrav i sposoban za rad, a pre zaključenja braka i u toku trajanja braka obavljao je, pored kućnih poslova, i sve poljoprivredne poslove, naročito ako živi u kraju gde postoji velika potreba za fizičkom radnom snagom, jer i na taj način može obezbediti sredstva za svoje izdržavanje“¹⁴.

Ima situacija, kada je mogućnost zaposlenja ograničena. To je slučaj kod žena majki, posebno ako se brinu o bolesnoj deci, žena bez kvalifikacija, žena pred kraj radnog veka, žena u visokom stepenu trudnoće, pa ih treba smatrati nezaposlenim.

U praksi se postavilo i pitanje kako tretirati supružnika koji studira. Da li je on nezaposlen i da li ga drugi supružnik mora izdržavati, odnosno snositi troškove za školovanje. Da li će se studiranje smatrati kao opravdan razlog za nezaposlenost bračnog druga zavisi od imovinskih mogućnosti supružnika – alimentacionog dužnika i od drugih okolnosti.

Isključenje prava na izdržavanje supružnika koji traži izdržavanje (očigledna nepravda za dužnika izdržavanja)

Prema odredbi člana 151. Porodičnog Zakona supružnik koji nema dovoljno sredstava za izdržavanje, a nesposoban je za rad ili je nezaposlen, ima pravo na izdržavanje od drugog supružnika srazmerno njegovim mogućnostima, osim ako bi prihvatanje zahteva za izdržavanje jednog supružnika predstavljalo očiglednu nepravdu za drugog supružnika (član 151. st. 3 Porodičnog zakona). Radi se o subjektivnoj pretpostavci na strani poverioca izdržavanja. Obavezivanje jednog supružnika da drugom plaća izdržavanje u situacijama koje se mogu okarakterisati kao „očigledna nepravda“ protivilo bi se etičkim pravilima i svim onim kriterijumima koji upućuju na solidarnost porodične zajednice. „Očigledna nepravda

¹³ VSM, Gž. 202/70

¹⁴ VSS, Gž. 1186/85

je pravni standard. On najčešće označava skup okolnosti čijom ocenom dolazi do zaključka da bi bilo povređeno načelo pravičnosti ako bi se pravo na izdržavanje priznalo supružniku, koji inače, ispunjava sve zakonske pretpostavke za izdržavanje. To mogu biti vrlo različite okolnosti, pa i one u kojima nema nikakvog skrivljenog postupka jednog ili drugog supružnika¹⁵. Treba ceniti ponašanje onog supružnika koji traži izdržavanje, pa ako se taj supružnik grubo odnosio prema drugom supružniku treba videti uzroke takvom ponašanju. Supružnik koji je povredom neke bračne dužnosti doveo sebe u takvo stanje, da se lišio izdržavanja koje je imao u zajedničkom domaćinstvu sa drugim bračnim drugom, ne može od tog supružnika da traži izdržavanje. Iz stanja koje je sam prouzrokovao ne može prema drugom supružniku izvoditi neko pravo. Pogotovu ako je to prouzrokovanje bilo svesno i namerno. Naprotiv, ako je takva situacija nastala usled delovanja drugog supružnika ili usled objektivnih okolnosti, opravdano je da bračni drug, uz postojanje zakonskih uslova, uspešno zahteva izdržavanje od drugog supružnika.

Obostrano grubo ponašanje ne isključuje primenu odredbe 151. st. 1. Porodičnog zakona.

Prema sudskoj praksi očiglednu nepravdu predstavljaju sledeće okolnosti: „kad poverilac supružanskog izdržavanja bez opravdanog razloga napusti bračnu zajednicu, u dužem vremenskom periodu ne zahteva izdržavanje, svojevolljno napusti stalno zaposlenje a nije radno nesposoban“¹⁶; kada je tužilja zasnovala vanbračnu zajednicu sa drugim čovekom, od koga bi prema 61.152. Porodičnog zakona, imala pravo na izdržavanje¹⁷; „Kada bračni drug koji je mlad i zdrav nije hteo da prihvati zaposlenje za koje je sposoban i koje mu je ponuđeno, onda drugi bračni drug nije dužan da mu daje izdržavanje zbog toga stoje raskinuta zajednica života između njih i stoje ovaj nezaposlen i nema nikakvih prihoda od imovine“¹⁸; „kad je brak trajao nepune dve godine i kad onaj bračni drug koji traži izdržavanje zaključenjem braka nije došao u nepovoljniju ekonomsku situaciju od one u kojoj se nalazio pre zaključenja braka“¹⁹; „koji je u oskudicu zapao zbog toga što je poklonio svoju imovinu“²⁰; „Kada je bračni drug u vreme sklapanja braka znao da boluje od teške duševne bolesti, ali o tome nije obavestio svoga bračnog druga, te kad je upravo zbog te duševne bolesti brak poništen“²¹. „Kada tužilja tokom trajanja bračne zajednice živi u vanbračnom odnosu sa trećim licem, a u toj vanbračnoj zajednici nastavi da živi i nakon razvoda sa tuženim, na strani tužilje postoji grubo i nedolično ponašanje u bračnoj zajednici, te bi

¹⁵ Marija Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd, 2007, str. 367

¹⁶ VSS, Rev. 1964/08

¹⁷ Iz presude Vrhovnog suda Srbije u Beogradu, Rev. 1986/08

¹⁸ VSS, Gž. 5085/66

¹⁹ VSH, Gž. 1150/80

²⁰ VSH, Rev. 2412/83

²¹ VSH, Rev. 1507/81

usvajanjem tužbenog zahteva radi supružanskog izdržavanja predstavljalo i očiglednu nepravdu za tuženog²².

2.1 Pretpostavke na strani dužnika izdržavanja

Mogućnost supruge od koga se izdržavanje traži

Supružnik od koga se izdržavanje traži, prema odredbi člana 151. stav 1. Porodičnog zakona, dužan je da izdržavanje daje „srazmerno njegovim mogućnostima“, a to znači da pravorazvedenog bračnog druga da zahteva izdržavanje može postojati samo ukoliko protivna strana ima mogućnosti da izdržavanje daje i nije apsolutnog karaktera. Ako je materijalni položaj supružnika od koga se traži izdržavanje takav da bi on plaćanjem izdržavanja supružniku koji izdržavanje traži, sve i da na strani ovoga postoje pretpostavke za izdržavanje, sud ga neće obavezati na plaćanje izdržavanja i dosuditi izdržavanje supružniku koji ga traži, jer on nema obavezu plaćanja izdržavanja po ceni svoje egzistencije, odnosno uz opasnost koja ugrožava njegovo zdravlje. „Bračni drug je u obavezi da plaća doprinos za supružansko izdržavanje samo ako mu to dozvoljavaju njegove materijalne mogućnosti, što se ima shvatiti tako da nije dužan da se u tu svrhu lišava egzistencijalnog minimuma, niti da ulaže posebne napore kako bi obezbedio sredstva za izdržavanje, kao kada je u pitanju obaveza izdržavanja maloletne dece koja nisu u mogućnosti da se sama o sebi staraju.“ (Vs. BiH, Rev. 728/82)

Kod određivanja visine izdržavanja uzima se u obzir samo mogućnost supružnika koji je dužan davati izdržavanje, a ne i potrebe supružnika koji ga traži, odnosno materijalna neobezbeđenost razvedenog bračnog druga. Supružnik nema isti tretman kao dete, te se ne cene njegove potrebe, već samo mogućnost supružnika koji je obavezan da plaća izdržavanje. Pri tome se prilikom utvrđivanja njegovih mogućnosti i doprinosa za izdržavanje ne uzima, prema sudskoj praksi, invalidnina koju zbog telesnog oštećenja, imovinske prilike drugih lica sa kojima stanuje (vanbračnog supružnika, dece i sl. ali, „Ako jedno lice onemogućuje drugo lice da ostvaruje svoje zakonsko pravo na izdržavanje, jedno lice otuđi svoju imovinu koja donosi prihod u nameri da na taj način dovede sebe u stanje zavisnosti tada sud uzima ovo u obzir prilikom odlučivanja o supružanskom izdržavanju“ (Vrhovni sud Vojvodine GŽ. 380/83).

„U prihod davaoca izdržavanja: ulazi plata, honorari za autorska dela, naknade za odvojen život, za teže i naročite uslove rada i sl. Samo na osnovu činjenice da obveznik izdržavanja nije u radnom odnosu, ne može se uzeti da on nema mogućnosti da daje izdržavanje, već se moraju uzeti u obzir njegove stvarne mogućnosti da radom na svojoj imovini ili kod drugih lica ostvari zaradu ne samo

²² VSS, Rev. 2827/ol od 4.7.2001

radi zadovoljenja sopstvenih potreba, nego i potreba izdržavanog lica“ (Vrhovni sud Srbije, Gž. 622/85).

Pri ocenjivanju mogućnosti dužnika alimentacije moguće su i zloupotrebe s njegove strane. To su one situacije kad on namerno smanjuje svoje prihode ili se odriče neke imovinske koristi da bi prikazao kako nema sredstva potrebna za izdržavanje supružnika ili bar da bi ishodio manji iznos od onoga koji supružnik od njega zahteva.

3. O izdržavanju supružnika posle razvoda braka

Izdržavanje posle razvoda braka, kada se hoće objasniti njegova pravna priroda, objašnjava se na različite načine, ali čini se da najviše pristalica ima tzv. alimentaciona teorija. Ona se u suštini svodi na to daje izdržavanje razvedenih supružnika produžetak dužnosti pomoći jednog supružnika drugom supružniku, koja nadživljuje brak i funkcioniše nezavisno od toga koji je supružnik kriv za razvod braka. „Izdržavanje je, drugim recima, produženo delovanje jedne od bračnih dužnosti u korist finasijski slabijeg, a na teret ekonomski jačeg supružnika, na temelju potrebe za izdržavanjem koja je uslovljena ranijim postojanjem braka“²³. Čini se da je ova teorija prihvaćena i u sudskoj praksi „Pravo supružnika na izdržavanje posle razvoda braka proizilazi iz dugogodišnjeg ostvarivanja bračnih dužnosti, a posebno uzajamnog pomaganja na načelima solidarnosti u toku braka, kad je isti trajao 20 godina, u kom periodu je bračni drug obavljao sve poslove u kući i van nje, obzirom da sa starošću opada i njegova radna sposobnost i da nije u mogućnosti da svojim radom ostvaruje trajne prihode od kojih bi se izdržavao“²⁴.

Što se tiče pretpostavki za izdržavanje, one su sadržane u odredbi čl. 151. st. 1. Porodičnog zakona.

U pogledu izdržavanja posle razvoda braka, zahtev za izdržavanje mora se postaviti najkasnije do zaključenja glavne rasprave u bračnom sporu, čl. 279. st. 1. Porodičnog zakona.

Pravo neobezbeđenog bračnog druga, pod pretpostavkama iz čl. 151. st. 1. Porodičnog zakona da mu se presudom kojom se brak razvodi dosudi izvestan iznos na ime izdržavanja na teret drugog supružnika u srazmeri njegovih mogućnosti je pravo o kome sud odlučuje samo na zahtev supružnika koji se razvode, a ne po službenoj dužnosti. Zahtev može biti postavljen tužbom ili protivtužbom. Supružnik koji traži izdržavanje na teret drugog supružnika mora opredeljeno postaviti zahtev, jer se bez određenog zahteva ne može odlučivati. Nije, dakle, dovoljno da se zahteva izdržavanje (npr. po oceni suda) a da se ne odredi i njegova visina. „Zahtev za zakonsko izdržavanje u brakorazvodnoj parnici mora biti određen, jer se u protivnom ne može o njemu suditi“²⁵.

²³ Marija Draškić, Porodično pravo i pravo deteta, izdanje Sl. glasnik, Beograd, 2007

²⁴ Vrhovni sud Srbije, Gž. 346/85

²⁵ VSV, Gž. 631/77 od 20.6.1977; Vrhovni sud Srbije, Gž. 1584/78

„Kad je u bračnom sporu doneta i postala pravosnažna presuda o razvodu braka i ukinuta odluka o protivtužbenom zahtevu tuženog bračnog druga za izdržavanje, pa tužilac pre okončanja tog postupka umre, tuženi bračni drug ima pravo da zahteva da se postupak nastavi jer se radi o imovinskom zahtevu koji se može ostvariti za vreme od isticanja do smrti ostavioca i za koji odgovaraju naslednici ostavioca do visine vrednosti nasleđene imovine“²⁶.

Izuzetno, bivši supružnik koji iz opravdanih razloga nije podeno tužbu za izdržavanje u bračnom sporu može je podneti najkasnije u roku od godinu dana od dana prestanka braka, odnosno od dana kada mu je učinjeno poslednje faktičko davanje na ime izdržavanja – čl. 279. st. 2. Porodičnog zakona. Sud će zahtev usvojiti samo ako su uslovi od kojih zavisi pravo na izdržavanje postojali u vreme prestanka braka i još uvek postoje u vreme zaključenja rasprave u sporu za izdržavanje – st. 3 istog člana.

4. Izdržavanje između vanbračnih partnera

Prema članu 4. st. 1. Porodičnog zakona vanbračna zajednica je trajna zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji. Iz navedene zakonske odredbe proizilazi da pravo izdržavanja između vanbračnih partnera postoji ako je njihova zajednica trajna. Na pitanje koja je vanbračna zajednica trajna, odgovor daje sud, u tumačenju jednog pravnog standarda. U pogledu prava na međusobno izdržavanja vanbračna zajednica je izjednačena sa bračnom zajednicom. Prema čl. 152. st. 1. istog zakona, vanbračni partner koji nema dovoljno sredstava za izdržavanje, a nesposoban je za rad ili je nezaposlen, ima pravo na izdržavanje od drugog vanbračnog partnera srazmerno njegovim mogućnostima, na izdržavanje vanbračnog partnera shodno se primenjuju odredbe ovog zakona o izdržavanju supružnika, uz još jedan uslov, a to je nepostojanje bračnih smetnji (bračnost, nesposobnost za rasuđivanje, srodstvo, starateljstvo, maloletstvo i mane volje).

Pravo na izdržavanje može se ostvariti samo dok vanbračna zajednica traje.

Tužba za izdržavanje vanbračnog partnera može se podneti u roku od godinu dana od dana prestanka zajednice života vanbračnih partnera, odnosno od dana kada je učinjeno poslednje faktičko izdržavanje – 51.279. stav 4. Porodičnog zakona

„Vanbračna zajednica osnovana za vreme trajanja braka, koja postoji u vreme razvoda braka odnosno ostvarivanja prava na izdržavanje, zapreka je prilikom priznavanja prava na izdržavanje bračnom drugu“²⁷.

²⁶ VSS, Gž. 962/81

²⁷ VSH, Rev. 2613/82

5. Odricanje od izdržavanja

Supružničko izdržavanje je pravo koje je utemeljeno na zakonu, a ima za cilj da se njime obezbedi životna egzistencija nezbrinutog bračnog druga, pa se stoga tog prava ne može odreći ni jedan od supružnika, kako je to određeno u čl. 8. stav 2 Porodičnog zakona. „Međutim, kada je u pitanju sam način realizacije tog prava, odnosno to da li će se supružničko izdržavanje plaćati u novcu ili izvršavati naturalnom činidbom, te da li odjednom ili u određenim vremenskim periodima, u tom pogledu bračni drugovi mogu zaključivati valjane sporazume koji obavezuju svakog od njih“²⁸. „Nema razlike da li je odricanje usledilo pre ili posle razvoda braka, pod pretpostavkom da je to pravo postojalo, tj. da su bile egzistentne njgove pravne pretpostavke u trenutku razvoda braka, jer posle razvoda braka ne može nastati“²⁹.

6. Kriterijumi određivanja izdržavanja

Kod određivanja izdržavanja sud mora postupiti u smislu člana 160. Porodičnog zakona. Ovaj član propisuje da se izdržavanje određuje prema potrebama poverioca i mogućnostima dužnika izdržavanja, pri čemu sud vodi računa o minimalnoj sumi izdržavanja – stav 1. Potrebe poverioca izdržavanja zavise od njegovih godina, zdravlja obrazovanja, imovine, prihoda te drugih okolnosti od značaja za određivanje izdržavanja – stav 2. Mogućnost dužnika izdržavanja zavise od njegovih prihoda, mogućnosti za zaposlenje i sticanje zarade, njegove imovine, njegovih ličnih potreba, obaveze da izdržava druga lica i drugih okolnosti od značaja za određivanje izdržavanja, – stav 3. Minimalna suma izdržavanja predstavlja sumu koju kao naknadu za hranjenike odnosno za lica u porodičnom smeštaju periodično utvrđuje ministarstvo nadležno za porodičnu zaštitu, u skladu sa zakonom – stav 4. Sud, dakle, u postupku treba, obzirom na životno doba tražioca izdržavanja, troškova života u prebivalištu tražioca, zdravstveno stanje i druge relevantne okolnosti najpre da utvrdi ukupan iznos potreban za izdržavanje tražioca izdržavanja. Po utvrđivanju ukupnog iznosa potrebnog za izdržavanje tražioca izdržavanja treba da se utvrdi i iznos koji izdržavano lice može da ostvari svojim radom, prihodima od imovine i drugo, i time delimično obezbedi deo sredstava potrebnih za izdržavanje, a u vezi sa tim i razliku koju treba da plaća davalac izdržavanja, ali tu razliku davalac izdržavanja treba da plati i može da plati samo u srazmeri sa njegovim materijalnim mogućnostima.

²⁸ V. s. BiH, Gvl. 28/77

²⁹ Vrhovni sud BiH Gzz 73/74

7. Visina izdržavanja, način određivanja i trajanje izdržavanja

Cilj zakonskog izdržavanja je da se visina izdržavanja odredi tako da budu obezbeđena najnužnija sredstva za izdržavanje primaoca izdržavanja. Poverilac izdržavanja može po svom izboru zahtevati da visina izdržavanja bude određena u fiksnom novčanom iznosu ili u procentu od redovnih mesečnih primanja dužnika izdržavanja. Kada se visina izdržavanja određuje u procentu od redovnih mesečnih primanja dužnika izdržavanja (zarada, naknada zarade, penzija, autorski honorar itd.), visina izdržavanja, po pravilu, ne može biti manja od 15% niti veća od 50% redovnih mesečnih novčanih primanja dužnika izdržavanja umanjениh za poreze i doprinose za obavezno socijalno osiguranje.

„Ako lice koje treba da plaća izdržavanje ne ostvaruje stalne mesečne prihode, obaveza izdržavanja se ne određuje u procentualnom, nego u nominalnom mesečnom iznosu, srazmerno potrebama izdržavanog lica i mogućnostima obveznika izdržavanja“³⁰. Tako: „Ako obveznik izdržavanja koje i ako zaposlen, na prinudnom odmoru, zagarantovanu zaradu ne prima duže vreme, ali ostvaruje prihode radeći van radnog odnosa, obaveza izdržavanja se tada određuje u nominalnom novčanom iznosu, prema stvarnim mogućnostima da stiče zaradu“³¹.

„Nije suprotno propisu čl.162 Porodičnog zakona, dosuđivanje i kombinovanih iznosa i to procentualno od zarade koju tuženi ostvaruje u redovnom radnom odnosu, kao i paušalno od privatne, dodatne, druge delatnosti, ukoliko utvrđeni doprinos u procentualnom iznosu nije dovoljan za podmirenje osnovnih životnih potreba izdržavanog lica supružnika, a pritom je obveznik izdržavanja u mogućnosti da tu zaradu ostvaruje i njome doprinosi izdržavanju“³².

Izdržavanje se po pravilu određuje u novcu. Izdržavanje se može odrediti i na drugi način, ali samo ako se poverilac i dužnik o tome sporazumeju – čl.161. stav 1 i 2. Porodičnog zakona.

Sto se tiče trajanja izdržavanja, po čl. 163. Porodičnog zakona, predviđeno je da izdržavanje može trajati određeno ili neodređeno vreme – st. 1. Izdržavanje supružnika posle prestanka braka ne može trajati duže od pet godina – st. 2. Izuzetno, izdržavanje supružnika po prestanku braka može se produžiti i posle isteka roka od pet godina ako naročito opravdani razlozi sprečavaju supružnika da radi – st. 3.

³⁰ VSS, Gzz 105/96 od 15.10.1996

³¹ Okružni sud u Subotici, Gž. 120/00

³² Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 2178/02

8. Promena visine izdržavanja

„Visina izdržavanja može se povećati ili smanjiti ako se promene okolnosti na nas osnovu kojih je doneta prethodna odluka. Time se otklanja poremećeni odnos između dužnikovih mogućnosti i poveriočevih potreba...”³³

Svaka stranka (alimentacioni poverilac i alimentacioni dužnik) u parnici radi zakonskog izdržavanja može posle pravosnažnosti presude o alimentacionom pravu jedne i alimentacionoj obavezi druge stranke staviti zahtev novom tužbom za izmenu te pravosnažne presude ukoliko posle pravosnažnosti dođe do bitnijih promena u njihovim imovinskim prilikama, mogućnostima i potrebama – čl. 164 Porodičnog zakona. Pri tome nema značaja koliko je vremena proteklo od donošenja ranije presude.“, pa i u istoj kalendarskoj godini u kojoj je doneta sudska odluka“³⁴.

„Kad se traži izmena pravosnažne presude kojom je dosuđeno izdržavanje onda se, za ocenu da li su se prilike izmenile, ima upoređivati stanje u vreme donošenja poslednjeg zahteva za promenu odluke o izdržavanju sa stanjem u vreme donošenja presude čija se izmena traži, a ne sa stanjem koje je postojalo kada je odbijen zahtev za povećanje izdržavanja“³⁵.

Postojanje opravdanih razloga za izmenu ranije odluke, stvar je ocene suda i sud je jedino pozvan da novom sudskom odlukom izvrši reviziju ranije odluke u pogledu visine izdržavanja, kroz ocenu izmenjenih pretpostavki za izdržavanje. „Za izmenu presude o izdržavanju, nije dovoljno samo formalno postojanje takve presude, ukoliko je izdržavano lice kroz dugi niz godina rešilo pitanje svog izdržavanja ostvarivanjem prihoda, tako da ranije dosuđeno izdržavanje nije imalo nikakvog značaja, niti je bio izvor prihoda alimentacionog poverioca“³⁶

„U sporu radi povišenja supružanskog izdržavanja prigovor tuženika ograničen je na pitanje da li tužilji pripada povišenje, a ne može se prigovoriti osnovanosti izdržavanja koje je već ranije rešeno. Ovo pitanje se može ponovo raspravljati u poseboj tužbi ili putem protivtužbe a ne prigovora.“ (Vs. APV Rev. 3003/63)

9. Prestanak prava na izdržavanje

Kao što je napred izneto, pod pretpostavkama iz člana 151. Porodičnog zakona, moguće je konstituisati izdržavanje tokom braka i po razvodu braka. Ako je priznato izdržavanje tokom braka, obaveza po presudi može trajati najduže do pravosnažnosti presude kojom se brak razvodi. Tim danom automatski prestaje,

³³ Radoje Korać, Pravna priroda promenljivosti visine zakonske alimentacije, Glasnik AKV, br. 12/85

³⁴ Vrhovni sud Srbije, Gž. 2026/85

³⁵ VSS, Rev. 442/79

³⁶ Okružni sud u Nišu, Gž. 1735/83)

te nastaje izdržavanje priznato presudom po razvodu braka, ukoliko je priznato. Izdržavanje priznato tokom postojanja braka prestaje danom pravosnažnosti presude kojom se brak razvodi, bez obzira da li je tom presudom priznato izdržavanje ili ne. Izdržavanje dosuđeno tokom braka, može prestati nastupanjem neke od pretpostavki iz člana 167. Porodičnog zakona.

Prema 51.167. Porodičnog zakona, kada prestanu pretpostavke koje su poslužile kao osnova za njegovo konstituisanje, prestaje i izdržavanje supružnika. Prestankom ma i jedne od njih gasi se automatski pravo na izdržavanje ili dužnik obaveze izdržavanja stiče pravo da traži od suda da utvrdi da je pravo na izdržavanje prestalo.

Prema navedenom propisu izdržavanje prestaje: kada istekne vreme trajanja izdržavanja i smrću poverioca ili dužnika izdržavanja, kada poverilac izdržavanja sklopi novi brak odnosno vanbračnu zajednicu. Izdržavanje može da prestane: kada poverilac izdržavanja stekne dovoljno sredstava za izdržavanje, odnosno kada dužnik izdržavanja izgubi mogućnost za davanje izdržavanja ili davanje za njega postane očigledno nepravično.

Supružnik čije je pravo na izdržavanje jednom prestalo ne može ponovo ostvariti pravo na izdržavanje od istog supružnika, pa makar kasnije nastupila koja od pretpostavki. „Za zakonsku obavezu izdržavanja nije relevantno što je supruga bila bolesna u vreme zaključenja braka ako je zaključenjem braka izgubila pravo na zakonsko izdržavanje od razvedenog supruga, a sada je nezaposlena i nema sredstva za život“ (V. s. BiH, Rev. 3/88 od 10.11.1988) „Supruga koja je povukla tužbu radi zakonskog izdržavanja, jer je svojim radom pribavljala sredstva za život, nema pravo da traži od razvedenog supruga zbog toga što je nekoliko godina posle razvoda braka postala nesposobna za privređivanje „(V. s. BiH Rev. 462/88 od 15.2.1988)

Kod prestanka izdržavanja može biti sporno kad ovo pravo prestaje poveriocu alimentacije, tj. da li nastupanjem razloga ili momentom podnošenja tužbe za ukidanje izdržavanja. „Bivši bračni drug može tražiti da se utvrdi da je tuženoj prestalo pravo na supružansko izdržavanje, momentom razloga zbog koga ovo pravo postoji.³⁷ Tako: „tuženoj je prestalo pravo na izdržavanje, ne od dana kada je stupila u brak, bez obzira što je tužba za prestanak prava kasnije podneta. Tužilac tužbom osnovano traži da je tuženoj prestalo pravo na izdržavanje od dana sklapanja novog braka, kao i iznose izdržavanja date na ime izdržavanja od dana sklapanja braka pa do podnošenja tužbe“³⁸.

³⁷ Vrhovni sud Srbije Rev. 62/84 od 22.2.1984

³⁸ VSS, Rev. 406/78

Assist. prof. Milan Počuča, Ph.D.

The assistant professor at the Faculty of Law, the University of Business Academy,
Novi Sad

Legal support of marital and extramarital partners

A b s t r a c t

Generally speaking, one of the most important achievements of a marital and extramarital union represents an issue of legal support. The responsibility of support is regulated in detail by the Family law from 2005. By introducing a legal standard of „An obvious injustice for debtor of support“, a lawmaker has, for ethical reasons in the first place, reduced a possibility of misusing the right to legal support and strengthened the role of the court in making competent decisions related to the request of the parties.

Key words: alimony, a giver of support, a receiver of support, work incapacity, impossibility of being employed, an obvious injustice.

Literatura

1. Marija Draškić: Porodično pravo i prava deteta, Beograd, 2007.
2. Rajko Sudžum: Imovinski odnosi bračnih drugova, Beograd, 1982.
3. Tomislav Ilić, Imovinski odnosi razvedenih supružnika, Beograd, 1996.
4. Gams Andrija, Bračno i porodično imovinsko pravo, Beograd, 1966.
5. Marko Mladenović: Porodično pravo, knjiga II, Beograd, 1981.
6. Radoje Korać: Pravna priroda promenljivosti visine zakonske alimentacije, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, br. 12/1985.
7. Porodični Zakon, Sl. glasnik 18/05.